

Muke po toponimiji – između mjesnoga lika i standardnojezične norme¹

Toponimi su svuda oko nas

Istim se nazivima u različitim znanostima, čak ako u njima imaju istovjetne definicije, pristupa s različitih gledišta. Tako i toponimima, temeljno onomastičkoj kategoriji, različito pristupa povjesničar, zemljopisac i toponomastičar. Iako je znanstveniku, neovisno o području kojim se bavi, svaki podatak dragocjen, povjesničaru su najvažniji prva toponimska potvrda, njegova točna ubikacija (posebice ako je riječ o toponimu koji je izvan uporabe i čija je ubikacija nepoznata) i povijesni kontekst u kojemu se pojavljuje, zemljopiscu su uz ubikaciju najvažniji opis i kategorizacija zemljopisnoga objekta, a toponomastičaru jezično postanje. U radu Povjerenstva za standardizaciju geografskih imena nastoje se primijeniti svi pristupi kako bi se odredio službeni toponimski lik. U ovome ću radu nastojati naznačiti kako se uoči odlaska na teren pripremaju toponomastičari i kako se ishodi njihovih istraživanja primjenjuju u radu navedenoga povjerenstva.

Stanje na terenu – od mjesnih likova, preko administrativnih imena do slovačkih speleonima

Uoči odlaska na teren prvi je korak proučavanje dostupne literature o području na koje se odlazi, među ostalim pregledavaju se zemljovidi (povijesni, suvremeni, temeljni, katastarski) kako bi se dobio početni uvid u područje koje treba istražiti.

Na temelju vlastita terenskoga iskustva znam kako se gustoća toponima razlikuje ovisno o reljefnome izgledu pojedinoga područja. Ona je znatno veća u brdskim i bezvodnijim nego u nizinskim i vodom bogatim područjima. Primjerice, u brdskim sam dijelovima Neretvanske krajine zabilježio čak petnaestak puta više toponima nego u nizinskim. Gustoća je toponima ujedno veća i u krajevima u kojima je udio starosjedilačkoga stanovništva veći jer su u krajevima u kojima je došlo do znatnoga iseljavanja (poput Like) ili zamjene stanovništva (to je osobito često u dijelovima Slavonije, Baranje i Bačke) mnogi toponimi pali u zaborav te su se stvorili novi, koji počesto ne odražavaju mjesnu tradiciju imenovanja. U Lici su, primjerice, kako navodi Ivica Mataija, imena mnogih vrhova oblikovali planinari i geometri, a imena špilja i srodnih objekata uglavnom strani speleolozi, u novije vrijeme najčešće Slovaci, a u manjoj mjeri Mađari, Poljaci, Belgijci,

¹ Ovaj rad napisan je na institutskome projektu *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje – JENA*, čijom je voditeljicom Milica Mihaljević.

Nizozemci, pa čak i Litavci. Mnoga su od spomenutih imena (poglavito slovačkih, npr. *Cez celu zem, Horal*) ušla u neku vrstu neslužbene ili (polu)službene uporabe, pa je Hrvatska postala vjerojatno jedinom državom u kojoj se zemljopisni objekti imenuju na stranome jeziku izvan područja u kojima žive pripadnici kojega manjinskog naroda.

Pri odlasku na teren, usto, treba voditi računa o mjesnim načinima imenovanja jer se oni često ne poklapaju s administrativnim imenovanjima. Vidljivo je to već na primjeru imena naselja jer se administrativna imena nerijetko razlikuju od terenski potvrđenih. Tako su se neka službena imena naselja imenovala spajanjem imena dvaju neovisnih naselja. Primjerice, naselje *Buk-Vlaka* nastalo je administrativnim spajanjem naselja *Buk* i dijela naselja *Vlaka*, koje se nakon razdvajanja Općine Slivno i Grada Opuzena našlo unutar opuzenskih administrativnih granica. S druge strane, naselje *Plina Jezero* nastalo je spajanjem imena *Plina* (koje se odnosi na šire područje) i sastavnice *Jezero* (kojom nije imenovano nijedno naselje u okolici). Administrativno se ime *Plina Jezero*, naime, odnosi na veći broj zaselaka župe Plina (npr. Obličevac ili Zavala), od kojih se nijedno ne naziva Jezero. Ni ime *Buk-Vlaka* ni ime *Plina Jezero* nisu odrazom mjesne imenoslovne tradicije te ta imena, da su se imenovatelji posavjetovali sa stručnjacima, ne bi bila nadjenuta.

Skupini administrativnih imena pripadaju i različita administrativna imena oblikovana u turističke svrhe poput *Otoka života* u Malostonskome zaljevu (mjesno se otok zove *Govanj*), *Zlatnoga rata* (izvorno se ta poznata bračka plaža zove *Dugi rot*) ili *Makarske rivijere* (koja se nekoć nazivala *Krajinom*, a danas se naziva *Makarskim primorjem*).

Na zemljovidima se uza toponime počesto domeću geomorfološki nazivi kao što su *jezero*, *rt* ili *uvala*. Oni se na zemljovidima pišu velikim slovom (npr. *Jezero Parila*, *Rt Oštro*, *Uvala Duba*) iako nisu dijelom imena, pa je riječ o pravopisnoj pogrešci (ako se već navodi dodatak uza toponim, treba ga pisati malim početnim slovom: *jezero Parila*, *rt Oštro*, *uvala Duba*). S druge se strane na katarskim zemljovidima često navode imena koja nisu u uporabi, ali su zbog potrebe za imenovanjem pojedinih čestica zabilježena (npr. *Komin*, *Kuća*, *Kubinja*, *Zoganj* na Pelješcu). Iako nije riječ o toponimima, katkad ih čak i zbunjeni istraživači bilježe i takvima smatraju.

Da se ne može uvijek vjerovati ni ispitanicima, pokazuju povijesni toponimi. Tako ispitanici počesto tvrde da pojedini toponim ne postoji iako je obilno potvrđen u povijesnim vrelima, no ljudsko je pamćenje razmjerno kratkotrajno i varljivo. Osobno su me ispitanici uvjerali kako je ime *Mislina* (to je ime za gornji tok rječice koja se u srednjemu toku naziva Maticom, a donjemu Prunjkom) izmišljeno iako je obilno potvrđeno u povijesnim vrelima. Mjesni je puk tu rječicu nazivao *Rijekom*. Slično je i s naseljem *Osobjava* na Pelješcu koje mjesni puk danas zove *Sobjava* te službeno ime drži izmišljenim i nametnutim. Međutim, iz povijesnih je izvora razvidno da je lik *Osob(l)-java* potvrđen više od 600 godina te da je bio u uporabi još u prvoj polovici XX. stoljeća.

Pojedini predjeli počesto nose više imena. Tako se područje uz donji tok rijeke Neretve u literaturu naziva *Dolinaldolina Neretve*, *Donjoneretvanski kraj*, *Neretvanski kraj*, *Neretvanska krajina*, *Neretvanska dolina*, *Južno Poneretavlje*, *Hrvatsko Poneretavlje*, *Delta*

delta Neretve, Donjal/donja Neretva, Neretva, Donjoneretvanska delta itd., pa se postavlja pitanje koje ime odabrati jer ih ne možemo sve zabilježiti na zemljovidu. Ime može ovisiti i o zemljopisnome položaju pojedinoga naselja, pa se neko brdo s jedne strane može nazivati *Osojem*, a s druge *Prisojem*. Nadalje, pojedini toponim može imati različit prostorni obuhvat, pa tako do danas nismo posve sigurni koje su granice Like ili Dalmacije jer i mjesno stanovništvo i stručnjaci različito određuju granice tih hrvatskih pokrajina. U toponima s većim prostornim obuhvatom mogu se pojaviti različiti etimološki istovjetni mjesni likovi koji se naglasno ili glasovno razlikuju zbog toga što stanovnici područja na koje se odnosi govore različitim dijalektima ili narječjima. Tako Brač čakavci nazivaju *Brôč*, *Brôc* i (najrjeđe) *Brâč*, a standardnojezični lik *Brâc* u uporabi je samo u jedinome štokavskom bračkom naselju Sumartinu.

Poseban je problem zapis toponimskoga lika, poglavito izvan štokavskoga područja. Tako su u samome Zagrebu zabilježeni mjesni kajkavski likovi *Savišće* i *Središće*, ali se razmjerno novo gradsko naselje naziva *Lanište* iako je, da je nazvano prema mjesnomu liku, moralo ponijeti ime *Lanišće*. Zapis toponima na kajkavskome području nastoji se ujednačiti, pa tako u *Hrvatskome pravopisu* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje stoji: „Dosadašnja pravopisna tradicija uglavnom dopušta i pisanje Ferenščica, Medveščak, Peščenica i Ferenščica, Medveščak, Peščenica, tj. i prema mjesnome i prema standardnojezičnome liku. Prednost dajemo likovima Ferenščica, Medveščak, Peščenica jer je tako u administrativnoj praksi uobičajeno na području na kojemu se upotrebljavaju.” Na zagrebačkome je području zanimljiv i odraz jata u toponimiji jer se gora nad Zagrebom naziva *Medvednicom* (s ekavskim odrazom *jata*), a njezin najviši vrh *Sljemenom* (s jekavskim, standardnojezičnim odrazom *jata*) iako se i on u mjesnim govorima naziva *Sleme*. U službenoj su uporabi katkad i ojkonimi u akuzativu kao što je *Kučice* (nominativni je lik *Kučići*), a u neslužbenoj su uporabi takva imena i znatno istočnije, od Neretvanske krajine (npr. *Galoviće*, *Goračice*, *Komazine*) do Boke kotorske (npr. *Belane*, *Bogdašice*, *Krašice*).

Gdje postaviti granicu?

Vrlo je teško postaviti granicu do koje se mjere standardnojezični toponimski likovi mogu oblikovati prema mjesnima. Pritom valja voditi računa o tradicijskome načelu jer bismo teško danas vratili povijesna imena *Reka* ili *Rika* za Rijeku i *Sisek* za Sisak ili gori Biokovo nadjenuli dijalektno ime *Bijakova*. Slično je i s nesonomom *Dugi otok*, za koji Vladimir Skračić navodi da postoji samo u službenoj uporabi. U radu Povjerenstva za standardizaciju geografskih imena odlučili smo da se toponimi na zemljovidima djelomično prilagode čak i kad se mogu zabilježiti glasovima hrvatskoga standardnog jezika (npr. mjesni lik *Vidovo gora* za Vidovu goru) upravo kako se ne bi prekršilo tradicijsko načelo. Napominjem ujedno kako su u nekim općinama u suradnji s onomastičarima imena ulica i trgova imenovana prema mjesnim toponimskim likovima. Tako u Pučišćima na otoku Braču ulice nose imena *Botak*, *Put Molega Raca* ili *Tolija* (da su se prilagođivali hrvatskomu standardnu jeziku imena bi glasila *Batak*, *Put Maloga Ratca* i *Talija*).

Pitanje prilagodbe mjesnih toponimskih likova i njihova uklapanja u hrvatski standardni jezik nije, dakle, još konačno riješeno, ali se nastoji ujednačiti poštovanjem određenih glasovnih i morfoloških načela (toponimi se bilježe hrvatskim standardnojezičnim slovopisom te se barem djelomično i morfoloških prilagođuju), administrativne prakse (ujednačivanje zapisa skupa -šć-/-šć- u toponimima s kajkavskoga područja) te tradicijskoga načela (jer bismo, da ga ne poštujemo, morali promijeniti čak i ime jednoga od četiriju najvećih hrvatskih gradova).

Zaključak

Iz svega je gore navednoga razvidno koliko je, ponajprije zbog velike hrvatske dijalektne raznolikosti, teško ujednačiti postupak određivanja službenih toponimskih likova. Teza po kojoj uvijek treba dati prednost mjesnomu liku teško je održiva čak i u štokavskim govorima (npr. naselje *Sjekose* u Hercegovini mjesno se izgovara *Šekose*, a i oronim *Sjegotin* u *Zažablju* unutar hrvatskih granica domaće stanovništvo izgovara *Šegotin*), a kamoli u kajkavskim i čakavskim govorima s poprilično drukčijim glasovnim sustavom. Pri određivanju službenih toponimskih likova treba voditi računa i o povijesnim zapisima (čak se i neki u povijesnim vrelima često potvrđeni toponimi „zaborave”) i tradiciji (mijenjanje bi nekih ustaljenih imena, poglavito velikih gradova poput Rijeke i istaknutih vrtova poput Sljemena jako teško prošlo), ali i o raširenosti uporabe pojedinoga toponima (prilagodbu je toponimskih likove za zemljopisne objekte koji nisu u široj uporabi znatno lakše provesti čak i kad je „neobična”, što je najrazvidnije pri imenovanju ulica prema mjesnim toponimima).

1. tablica: Onomastički nazivi iz ovoga rada

naziv	definicija u <i>Jeni</i>
imenovanje	postupak kojim se imenuje osoba, mjesto ili predmet
imenovatelj	osoba, skupina ljudi ili institucija koja imenuje druge osobe, mjesta, predmete i ostalo
nesonim	ime otoka
ojkonim	ime naselja
oronim	ime prirodnoga uzdignuća i s njime povezanoga reljefnoga oblika
speleonim	ime pećina i drugih podzemnih šupljina
toponim	ime zemljopisnoga objekta
toponimija	cjelokupnost toponima u određenome području, jeziku i razdoblju